

USUSRET IZLOŽBI NEPOZNATI KLIMT – LJUBAV, SMRT, EKSTAZA U MUZEJU GRADA RIJEKE

Nepoznati riječki Klimt – kruna

Muzej grada Rijeke otvara stalni postav u impresivnoj baroknoj palači nekadašnje Rafinerije šećera i priređuje 20. travnja izložbu *Nepoznati Klimt*, praćenu impresivnim katalogima na hrvatskom i engleskom jeziku. Riječ je o vjerojatno najozbiljnijoj likovnoj izložbi ikad organiziranoj u Rijeci

PIŠE IGOR ŽIC

Često se sjetim kako sam 1990. doveo Grgu Gamulina u Rijeku, zbog zajedničkog rada na slikama starih majstora. U tih nekoliko dana bilo je mnoštvo zanimljivih događaja, a pravu je pomutnju izazvala profesorova molba da okupim riječke povjesničare umjetnosti, kako bi im on održao *prijekorno predavanje* o nužnosti njihova ozbiljnijeg angažiranja u raščišćavanju polustoljetne zapuštenosti na području grada i okolice. Nakon Drugoga svjetskog rata kulturnom poviješću bavio se prvo Vatroslav Cihlar (direktor Muzeja Hrvatskog primorja 1948, utemeljitelj Pomorskog muzeja 1949. te neuspješni utemeljitelj Kazališnog muzeja 1949–1954), a potom Radmila Matejčić (radila u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja od 1952. do 1980. te na Pedagoškom fakultetu do smrti 1990) – da bi se ispostavilo da je ostalo previše toga nepoznatog i neobrađenog. Hvalio je Gamulin doprinos Borisa Vižintina – s kojim smo se našli u hotelu Bonavia – na području suvremene umjetnosti, no zamjerao mu je nedovoljan rad na umjetnicima 19. i prve polovice 20. stoljeća. To je bilo tim zanimljivije jer je upravo Gamulin poslao Vižintina 1951. iz Zagreba u Rijeku kako bi zamijenio rezigniranog Vilima Svečnjaka, utemeljitelja Moderne galerije 1949. Vižintin je svoju važnu monografiju *Umjetnička Rijeka 19. i 20. stoljeća* objavio tek 1993. – tri godine nakon ne u cijelosti ugodna razgovora u hotelu Bonavia!

Među tada mladim povjesničarima umjetnosti bio je i Ervin Dubrović, zaposlen u marketingu Narodnog kazališta Ivan Zajc. On je vrlo ozbiljno shvatio Gamulinovo izlaganje te upornim i vrlo strpljivim radom uspio prvo doći na čelo Muzeja grada Rijeke (utemeljena 1994, transformacijom Muzeja revolucije), da bi tijekom idućih desetljeća taj muzej pretvorio u respektabilnu instituciju promišljenim otkupom eksponata (niz kataloga *Akvizicije*) te organizacijom velikih izložbi: *Riječka luka*, *Adamićevo doba* (u tri knjige koje pokrivaju razvoj Rijeke od 1780. do 1830), *Merika: iseljavanje iz Srednje Europe u Ameriku od 1880. do 1914*, *Riječki Torpedo...*

Takav rad donosi i najveće plodove u sklopu Europske prijestolnice kulture. Muzej grada otvara stalni postav u impresivnoj baroknoj palači nekadašnje Rafinerije šećera (2020) i priređuje 20. travnja 2021. malu/veliku izložbu *Nepoznati Klimt*, praćenu impresivnim katalogima na hrvatskom i engleskom jeziku. *Mala* izložba znači da je izloženo samo devet velikih uljanih slika iz riječkog kazališta, a *velika* znači da su tako detaljno obrađene i stavljene u širi kontekst, kao da je pred nama cijela jedna epoha.

Strop riječkog HNK-a s velikim platnima Gustava i Ernsta Klimta te Franza Matscha postavljenima 1885.

Epoha kad je Beč, na samu početku 20. stoljeća, bio četvrti europski centar – iza Londona, Pariza i Berlina.

Gradnja riječkog kazališta

No vratit ćemo se korak unatrag kako bismo još malo obrazložili što se zapravo dogodilo. Neposredan povod za podizanje današnjeg riječkog kazališta bio je katastrofalni požar bečkog Ringtheatera 8. prosinca 1881, izazvan nepouzdanom plinskom rasvjetom, kada je bilo ozlijeđeno 880 ljudi. Taj događaj doveo je do zatvaranja niza starijih kazališta diljem Europe, pa tako i riječkog (Adamićevo) iz 1805, koje nije zadovoljavalo sigurnosne uvjete.

Kako su ugledni bečki arhitekti Fellner i Helmer upravo dovršili kazalište u Brnu, drugo u svijetu s električnom rasvjetom (nakon londonskog Savoya), odlučeno je da se njih angažira za projektiranje novog kazališta. Fellner je prvi put bio u Rijeci 13. veljače 1883. U nevjerojatno kratkoj roku, već 5. lipnja 1883, Fellner i Helmer dostavili su konačne nacрте. Fellner je imao velikih graditeljskih prigovora na nasuti teren, na blizinu Mrtvog kanala i mora, no gradonačelnik Giovanni de Ciotta, vojni građevinski inženjer ustrajavao je na toj lokaciji, jer je za grad bila besplatna.

Riječko kazalište projektirano je s arhitektima omiljenim motivom grčkog hrama, koji su primijenili u Beču, Brnu i Budimpešti. Riječani nisu bili sretni kad su shvatili da će njihovo novo kazalište biti odveć slično onom u Brnu. Kako je atelijer u tom trenutku radio usporedno tri teatra – u Karlsbadu (Karlov Vary), Odesi (njihovo najveće kazalište za tri tisuće gledalaca) i Bratislavi – ne iznenađuje da su pojedini projekti bili vrlo slični.

Osnivač uspješnog atelijera bio je Ferdinand Fellner stariji. Fellner mlađi završio je arhitekturu na Visokoj tehničkoj školi u Beču 1866. Nakon očeve smrti 1871. preuzeo je tvrtku, no već 1873. započinje uspješnu suradnju s njemačkim arhitektom Hermannom Helmerom. Tvrtka Fellner i Helmer djelovala je 43 godine i ostavila više od pedeset kazališnih zgrada u srednjoj Europi, uključujući kazališta u Varaždinu, Rijeci i Zagrebu.

S tim atelijerom već 1880. povezali su se

mladi, osamnaestogodišnji Gustav Klimt, šesnaestogodišnji Ernst Klimt te devetnaestogodišnji Franz Matsch, svi polaznici bečke Škole za umjetnost i obrt, utemeljene 1867, koja je bila znatno niže rangirana od likovne Akademije, ali je donijela i nešto drugačiji pogled na likovnost. Kao prvi posao oni su za Fellnera i Helmera izradili četiri slike – *Poeziju*, *Glazbu*, *Ples* i *Kazalište* za kutove reprezentativne dvorane Tvornice papira u Beču.

Zaboravljeni rani radovi

„Te 1880. isti arhitekti naručili su drugu sliku, nazvanu *Glazba nacija*, za strop ljestičište u Karlsbadu. Drugi radovi ubrzo su uslijedili – za kazališta u Reichenbachu, Rijeci, Bukureštu i Karlsbadu. Udruženje

„U vezi našeg kazališta nalazi se u *Neue Freie Presse* članak: 'U Austrijskom muzeju izložene su na tjedan dana nove velike slike namijenjene stropu i predsceni novog gradskog kazališta u Rijeci koje su izveli Franz Matsch i braća Gustav i Ernst Klimt. Ta tri umjetnika, kojima maestro Laufberger predviđa lijepu budućnost, također su izveli fresko dekoracije i veliki zastor za kazalište u Reichenbachu. Nove su slike pune mašte, komponirane su velikim umijećem i slikane velikom bravurom tako da treba poželjeti da ovoj trojici cijenjenih umjetnika brzo bude ponudena prilika da izvedu slično djelo u Beču.' Mi možemo samo dodati da bi slike o kojima se govori trebalo izložiti i kod nas prije no što se postave na predviđeno mjesto u kazalištu.“ (*La Bilancia*, 27. ožujka 1885.)

Gustav Klimt, *Ratna glazba ili Marko Antonije i Kleopatra nakon restauracije*

umjetnika dobilo je narudžbu za seriju portreta zasnovanih na grafikama, za kraljevsku palaču u Bukureštu.“ (Frank Whitford, *Klimt: World of Art*, London, 1995.)

Poduzetni arhitekti dobili su sjajne suradnike u mladim, podjednako poduzetnim slikarima. Dok je arhitekt Giacomo Zammattio nadzirao gradnju riječkog kazališta, mladi umjetnici izložili su u Beču nove slike u tehnici ulja na platnu. O svemu saznajemo iz *La Bilancia*, odličnih riječkih novina tog doba.

Kako je Zammattio, pod pritiskom rokova koje je nametao gradonačelnik Ciotta, žurio s dovršenjem kazališta, tako je slike odmah dao postaviti na predviđena mjesta. Oko stropnog lusteru bilo je šest ovalnih polja, dva nešto manja polja bila su iznad dvije bočne svećane lože, dok je za najveću sliku bilo predviđeno da dekorira prostor iznad scene. Motivi su bili uobičajeni za razdoblje historicizma: na stropu su se našle alegorije *Opereta*, *Ljubav* i *Ples* koje je potpisao Franz Matsch i datirao ih s 1885. godinom, potom

Izvor: Hrvatski restauratorski zavod, snimio GORAN TOMIJEVIĆ

programa EPK

Ratna, Koncertna i Religiozna glazba koje je potpisao Gustav Klimt (svaka približno 140 x 110 cm), nastale u duljem vremenskom rasponu, dok je veliku alegoriju *Kazalište* i dvije manje slike sa po dva anđela potpisao Ernst Klimt. To su bile činjenice 1885, no potom su se stvari malo zakomplicirale. S propašću Monarhije 1918. Riječani su zaboravili autore tih slika!

Dragulji zrelog historicizma

Autorica izložbe Deborah Pustišek Antić, u katalogu riječke izložbe, obradila je recepciju Klimta u Rijeci. Tako navodi da je Vatroslav Cihlar 1947. napisao da je Giovanni Fumi, najuspješniji riječki slikar i dekorater kraja 19. stoljeća, naslikao veliki portret Giuseppea Verdija za kazalište (točno!) te oslikao unutrašnjost gledališta (i točno i ne-

ali je on to protumačio kao da je izveo i devet velikih slika u ulju – što je netočno. Problem je bio što se Cihlar dobro sjećao *velegradske* Rijeke prije Prvoga svjetskog rata, u kojoj je Fumi dekorirao: strop velike općinske vijećnice, svečani salon hotela Europa, strop jednog od salona Tvonice duhana (danas Muzej grada Rijeke), Školu za dječake na Dolcu, fasadu Filodrammatice, Guvernerovu palaču, niz crkava, vile i zgrade Gjura Ružića, strop starog kazališta Fenice, strop hotela Deak, strop Narodne čitaonice na Korzu, hotel Sušak... Giovanni Fumi bio je u Rijeci pojam uspješna slikara-dekoratera, dok je za prosječna Riječanina u kazalištu senzacija bila raskošan luster i električna rasvjeta – a ne neke slabo vidljive slike na stropu.

Radmila Matejčić pak u monografiji *Kazališta* (iz 1981), kojom je obilježena jeda-

Gustav Klimt, *Religiozna glazba ili Sv. Cecilija* nakon restauracije

točno!). Naime, Cihlar je nekoliko godina radio na utemeljivanju Kazališnog muzeja. U sklopu tih napora našao je i podatak da je Giovanni Fumi izveo unutrašnje dekoracije u kazalištu Fellnera i Helmera – što je točno,

naestogodišnja restauracija, točno navodi imena umjetnika, prema spomenutom članku iz *La Bilancie*: „Istovremeno su bile dovršene slike za strop auditorija. Taj veliki posao je bio povjeren slikaru Franzu Mats-

Gustav Klimt, *Koncertna glazba ili Orfej i Euridika* nakon restauracije

chu, koji je u suradnji s braćom Gustavom i Ernstom Klimtom izveo alegorijske kompozicije operete, plesa, ljubavi, koncerta, religiozne i ratne muzike. Ove su slike izradene na platnu i bile su izložene u Austrijskom muzeju u Beču. No ona nije dalje razradivala tu izazovnu temu. To sam napravio ja u nizu tekstova objavljenih između 1996. i 2012., da bi Irena Kraševac, s Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu, od 2013. ušla u detaljnu analizu radova i povezala sve s institucijama u Beču. Između ostalog i naslovi slika malo su modificirani: *Marko Antonije i Kleopatra*, *Orfej i Euridika* te *Sv. Cecilija*. Također su evidentirane dosad dvije skice i ukupno trinaest crteža koji su služili kao priprema za tri stropne slike koje je Gustav Klimt naslikao 1884–1885.

Irena Kraševac zaključuje članak u katalogu tvrdnjom: „Pregled dekoracija kazališnih interijera (u Hrvatskoj) doveo je do zaključka da je jedino kazalište koje je sačuvalo svoj cjeloviti prvobitni izgled, kakav je planiran i realiziran u doba otvorenja kazališne zgrade, Hrvatsko narodno kazalište Ivana pl. Zajca u Rijeci. Devet slika umetnutih u kartuše postojano je odolijevalo neprilikama vremena od 1885. godine da bi napokon dočekale restauraciju i primjerenom predstavljanje na izložbi prije finalne montaže na izvorno mjesto. Slike velikih dimenzija Franza Matscha te Ernsta i Gustava Klimta dostojno reprezentiraju aktualni trenutak bečke umjetničke scene 1880.-ih u

jeku visokog (zrelog) historicizma čiji su stilski utjecaji prelijevali diljem Monarhije.“

I tako je Ervin Dubrović uspio sklopiti zamršenu slagalicu i odraditi svoj dio duga prema Gamulinu, priređujući, u stručnom pogledu, vjerojatno najobiljniju likovnu izložbu ikad organiziranu u Rijeci. Dok sam čitao katalog, imao sam dojam da čitam katalog velike izložbe velikoga svjetskog muzeja. Urednice kataloga su Deborah Pustišek Antić i Irena Kraševac, a autori tekstova: Domagoj Marić, Gerhard Dienes, Markus Fellingner, Narcis Dorin Ion, Otmar Rychlick, Ervin Dubrović, Nana Palinić, Marian Bisanz-Prakken, Irena Kraševac, Deborah Pustišek Antić, Ana Rušin Bulić, Slobodan Radić, Rene Schober i Peter Wanhäupel. Dizajn kataloga i postava izložbe povjeren je Klaudiju Cetini iz Milana. Restauracije su izveli Hrvatski restauratorski zavod u Zagrebu i Restauratorski odjel u Rijeci.

Da može vidjeti izložbu, Gamulin bi sigurno bio zadovoljan posljedicama jednoga svog davnasnijeg prijekora! Zanimljiv će za posjetitelje biti i susret s Klimtovim slikama, nasuprot nedalekoj Fumijevoj velikoj fresci, izvedenoj na neuobičajeno nisku stropu. Jedan od najvećih svjetskih slikara nasuprot najpopularnijem riječkom slikaru kraja 19. stoljeća. Izložba se otvara 20. travnja, svaki slikar dobit će po jednu prostoriiju, dok će u nizu drugih biti multimedijalni sadržaji.